

ქართველურ-აფხაზური ლინგვოკულტურული
ურთიერთობის ისტორიიდან – IX.
სოციალურ ურთიერთობათა და ნათესაობის აღმნიშვნელი
ლექსიკა

ქართველურ-აფხაზურ ეთნოლინგვისტური და ლინგვოკულტურული ურთიერთობის საინტერესო კვალი ჩანს სოციალური იერარქიისა და ნათესაობის აღმნიშვნელ ლექსიკაში.

ქართველურსა და აფხაზურ-აბაზურში მკაფიოდ არის ჩამოყალიბებული ნათესაობის აღმნიშვნელი სისტემები ენობრივი თვალსაზრისით. მრავალრიცხოვან ტერმინთა უმეტესობა ძირეულია, მათგან ნაწილი საერთოკავკასიურ ოდენობებად განიხილება, მაგრამ გვხვდება ნასესხობებიც.

საერთო ლექსიკის ნაწილი ფართოდ არის გავრცელებული მთელ კავკასიურენოვან სივრცეში, ნაწილი კი ურთიერთნასესხობის შედეგია.

აფხაზური აბ „მამას“ აღნიშნავს (უსლარი 1887: 119), ხოლო ბაბა „მამილო, მამიკოს“ (ჯანაშია 1954: 62). ეს უკანასკნელი გავრცელებულია დასავლურქართველურ დიალექტებში „მამის“ აღმნიშვნელად ბაბა, ბაბაია ფორმით. ჯერ კიდევ პ. ჭარაია მიიჩნევდა მათ საერთო წარმომავლობის სიტყვად და ძირისეულ ბ-ს კვალს ხედავდა სიტყვებში ბიბა, ობოლი (ჭარაია 1912: 19). თ. გვანცელაძეც მიიჩნევს, რომ აფხაზური აბ / ბაბა და ქართული ბაბა / ბაბაია სიტყვათა ურთიერთმიმართებასთან დაკავშირებით საქმე გვაქვს არა სესხებასთან, არამედ საზიარო ფუძესთან (გვანცელაძე 2011: 258).

ნანა „დედის მიმართვაა თავისი შვილისადმი სამეგრელოში“ (ქეგლ V: 1342), დედის მნიშვნელობით გვხვდება ლაზურში (ქუთელია 2005: 135). ქართველური ფორმის შესაბამისი ძირები ფართოდ არის გავრცელებული აფხაზურ-ადიღურ (აფხ. ნან), ნახურ-დაღესტნურ (ჩეჩნ.

ნანა, ლაკ. **ნინუ**) ენებში (კლიმოვი 1964: 146). **ნან** ფორმა აფხაზურ-აბაზურში მაშინ იხმარება, როცა დედა მიმართავს შვილს, ან ასაკით უფროსი ქალი – უმცროს ადამიანს. სიტყვა დედის აღმნიშვნელი საერთო იბერიულ-კავკასიური ფუძეა (გვანცელაძე 2011: 258, 354).

მეგრულში **დიდა** „დედას“ აღნიშნავს (ყიფშიძე 1914: 226), გამოიყენება გაკვირვების, გაოცების შორისდებულადაც. აფხაზურში **დიდა** გაკვირვების შორისდებულია (შაყრილი 1986: 204). გ. კლიმოვის მოჰყავს ქართ. **დედა**, მეგრ. **დიდა** „დედა“, ლაზ. **დიდა** „ბებია“, სვან. **დი** „დედა“ ფორმების პარალელები აფხაზურ-ადიღური (აფხ. **დი!** **დია!** „დედა“ და ნახურ-დაღესტნური (ლაკ. **დადა**, ლეზგ. **დიდე**, ჰინალუღ. **დედე** „დედა“) ენებიდან (კლიმოვი 1964: 72). აფხაზურ **დედა!** – დედამთილისადმი რძლის მიმართვა – ქართულიდანაა ნასესხები (ლომთათიძე 1992: 227). „აფხაზური ენის ორივე დიალექტში არა მარტო საკუთარი დედისადმი, არამედ უფროსი ასაკის ქალბატონებისადმი მიმართვის ფორმად იხმარება ქართულიდან შეთვისებული შემდეგი ფორმები: **დიდა**, **დი**, **დია**. მათგან **დიდა** ვარიანტი გამოიყენება ქალთა მიერ გაოცების, აღტაცებისა და აღშფოთების გამომხატველ შორისდებულადაც“ (გვანცელაძე 2011: 268). **დიდა** ფორმა და მისი ფონეტიკური ვარიანტები აფხაზურში მეგრულიდანაა შეთვისებული.

ქართული **მამიდა** „მამის და“ (ქეგლ V: 35) არის ამოსავალი აფხაზური **ა-მამიდა** „id.“ (რალ 1964: 570) სიტყვისთვის. შესაძლოა, სიტყვა ახალი ნასესხობა იყოს, წინააღმდეგ შემთხვევაში აფხაზურ ფორმაში ფუძისეული **ი**-ს ადგილას **ე** გვექნებოდა. ლექსემა აფხაზურში ქართულიდანაა ნასესხები, მეგრულ მეტყველებაში ის სწორედ აფხაზურისთვის ბუნებრივი **მამედა** სახითაა წარმოდგენილი.

მეგრულიდანაა ნასესხები აფხაზური ღვიძლი ნათესაობის აღმნიშვნელი ტერმინები **ა-მოთა** „შვილიშვილი“ და **ა-მოთაშმოთა** „შვილთაშვილი“, ზედმ. „შვილიშვილის შვილი“. მეგრულში ეს ცნებები გადმოიცემა **მოთა** „შვილიშვილი“ და **მოთაშმოთა** „შვილთაშვილი“ ფორმებით. **მოთა**, თავის მხრივ, საერთოქართველური ლექსიკური

ოდენობა დაუკავშირდება ქართულ **მართვე** და **ლაზურ მითა** “შვილიშვილი”, **მოთალი** „ნაშიერი“ სიტყვებს (ფენრიხი 2000: 317). ვ. კასლანძიას „აფხაზურ-რუსულ ლექსიკონში“ წარმოდგენილ ფორმაში **ა-მათა** (კასლანძია 2005: 668) ფონეტიკური ადაპტაცია დასრულებულია, აფხაზურისთვის უჩვეულო ფუძისეული **ო > ა**.

მხევალი „ნაყიდი ან ნამზითვი ქალი; ტყვე ქალი; მოახლე, ხელზე მოსამსახურე ქალი“ (ქეგლ V: 1245), **მჭევალი** (ძვ. ქართ.) „მსახური ქალი, მოახლე; გოგო“ (აბულაძე 1973: 315), **ხე / ფხე** (მეგრ., იმერ., გურ.) „ასული, ქალი, მხევალი“ (დლონტი 1984: 744) > **ა-ფჰა** „ქალიშვილი, ასული“ (უსლარი 1887: 153). **ა-ფხა** „id.“ (შაყრილი 1987: 49). აფხაზურში შეთვისებულია ქართულიდან (ჭარაია 1912: 35). ფონოტაქტიკის წესების გათვალისწინებით შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ქართული **მჭევალი** აფხაზურში პირველყოვლისა **ა-მჰ(ა)ვა[ლ]** > *აფჰა სახეობით შეიძლება მოგვლენოდა. ამ გზით ჩანს ეს ფუძე აფხაზურ-ადიღურ-უბიხურ ენებში შესული: ადიღურის **ფხ°გ**, ყაბარდოულის **ფხ°გ**, უბიხ. **ფხ°ა** „ასულის“ გადმოსაცემად (ლომთათიძე 2000: 73).

ორიოდე ურთიერთნასესხობა დასტურდება შექმნილი ნათესაობის აღმნიშვნელ სიტყვებში:

აფხაზური **ა-მაჰ** „სიძე“ (ჯანაშია 1954: 189) სვანურიდანაა შესული და ამოსავალია **მუხუბე** „ძმა ძმისთვის“ (თოფურია 2000: 582). რაც შეეხება სემანტიკურ მხარეს, გამორიცხული არ არის შინაარსის თვალსაზრისით მიმართებათა გადანაცვლება (ლომთათიძე 2001: 33).

ძღაბი მეგრულსა და იმერულში გოგონას აღნიშნავს (ყიფშიძე 1914, 376; ბეზარაშვილი 1978: 110). იგივე სიტყვა იმავე მნიშვნელობით გვაქვს აფხაზურში: **ა-ძღაბ** „გოგო, გოგონა“ (ჯანაშია 1954: 375); ფორმები შეაპირისპირა დ. გულიამ (გულია 2004: 13). ეს ტერმინი გვხვდება აფხაზურ ნათესაობის ლექსიკაში: **ჰაძღაბ** ზედმ. „ჩვენი გოგო“ – ტაბუირებულ მეტყველებაში რძლის მიერ მულის მოსახსენებლად გამოიყენება, მულია რძლისთვის (გვანცელაძე 2011: 280).

მეგრული **ხათეცი / ხაცეცი** „პატარძალი“ (ყიფშიძე 1914: 396) აფხაზურიდანაა შემოსული (ლომთათიძე 1999: 27). ამოსავალია **ა-თაცა** „რძალი, პატარძალი“ (ჯანაშია 1954: 123).

აფხაზურ და დასავლურქართველურ ცნობიერებაში სისხლით ნათესაობაზე არანაკლები მნიშვნელობა ენიჭებოდა მორდუობისა და ნათელმირონით დაკავშირებულ ურთიერთობებს. ზეპირსიტყვიერების ნიმუშები, ეთნოგრაფიული ჩანაწერები წარმოგვიდგენენ უნიკალურ მასალას, რომელიც გვიჩვენებს, თუ რამდენად ღირებული იყო ქართველისთვის და აფხაზისთვის ნათელმირონით თუ მორდუობით შეძენილი ნათესავი, ხშირად ეს ურთიერთობა სისხლით ნათესაობასაც აღემატებოდა.

ტრადიციის ეს ერთობა აისახა ენობრივ ურთიერთობებშიც. აფხაზურში გვხვდება ქართულიდან შეთვისებული სიტყვები, ან ქართველიზმები წარმოდგენილია ჰიბრიდულ კომპოზიტებში:

გამდელი / გამზრდელი „აღმზრდელი“ (ქეგლ II: 671), **გამდელი** „მოახლეთ-უფალი, უპირატესი შიმუნვართა და მხევალთაგანი“ (ჩუბინაშვილი 1887: 164), **განდელი** (მეგრ.) „გამზრდელი“ (ჭარაია 1997: 47), „სასახლეში წესრიგის დამცველი“ (ქაჯაია 2009: 60) > **ა-განდალ** „გამდელი, გადია“ (ჯანაშია 1954: 76); **ა-გვნდალ** (ბზ.) „id.“ (გენკო 1998: 62). ფორმები შეაპირისპირა დ. გულიამ (გულია 2004: 12). სიტყვა აფხაზურში ქართულიდანაა შესული (ლომთათიძე 1976: 47).

ძიძა (ქართ.) „1. სხვისი ბავშვისათვის ძუძუს მაწოვებელი ქალი“ (ქეგლ VIII: 763), **ძიძა** „დედაკაცი უცხოთა შვილთა მაწოვებელი ქირით“ (ჩუბინაშვილი 1887: 1619), **ძიძე** (მეგრ.) „ძიძა“ (ყიფშიძე 1914: 375) > **ა-ძიძე** „ძიძა“ (ჯანაშია 1954: 375); აფხაზურში ქართველურიდანაა შესული (ჭარაია 1912: 15).

დედამძუძე „აღმზრდელი ქალი, გადია“ (ქეგლ III: 1120) (ძვ. ქართ.) „ძიძა, გამდელი; “მგრკვნიველი” (აბულაძე 1973: 139) > **ანამძე** „ძიძა, დედამძუძე“ (ჯანაშია 1954: 49); აფხაზური ტერმინი ჰიბრიდული

კომპოზიტია, პირველი ნაწილი ან აფხაზური „დედაა“, მეორე კი ქართველურიდან შეთვისებული ძიძა / ძიძე (ბუკია 2008: 104).

მამამძუმე „ძვ. გამზრდელი მამაკაცი, – ლალა“ (ქეგლ V: 31), **მამამძუმე** (ძვ. ქ.) „გამზრდელი“ (აბულაძე 1973: 214) > **აბამძე** „მამამძუმე“ (ჯანაშია 1954: 10); აფხაზური სიტყვა ჰიბრიდული კომპოზიტია, შედგება აფხაზური **აბ** „მამა“ და ქართულიდან შეთვისებული **ა-ძმე** ელემენტებისგან (ბუკია 2008: 104).

სამეცნიერო ლიტერატურაში მითითებულია, რომ აფხაზთა გაქრისტიანების შემდგომ მორღუობის ტერმინთა ნაწილი გამოყენებულ იქნა ნათელმრონობის აღმნიშვნელადაც (გვანცელაძე 2011: 284). მეცნიერი გადმოგვცემს საინტერესო საექსპედიციო მასალას: „ოჩამჩირის რ-ნის სოფ. ჭლოუში ინფორმეტორები გვიდასტურებენ, **ანამძე** და **აბამძე** ნათლიას აღნიშნავსო“ (იქვე, 285). ანალოგიური ვითარება დასტურდება მეგრულში: „ნათლის“ აღმნიშვნელი **მორდია** ზედმიწევნით „გამზრდელს“ ნიშნავს.

საკუთრივ ნათელმრონობასთან დაკავშირებული ტერმინები, რომელიც აფხაზურში მწირადაა წარმოდგენილი (ისევე, როგორც მეგრულში, განსხვავებით ქართულისგან), ქართულიდანაა ნასესხები, ასევე გვაქვს აფხაზიზმები, რომლებიც ცნებებს აღწერთად გადმოსცემენ.

არანაკლებ საინტერესოაა წარმოდგენილი ქართველურ-აფხაზური ლინგვოკულტურული ურთიერთობები სოციალური იერარქიის აღმნიშვნელ სიტყვებში. სიტყვათა ნაწილი ორივე ენაში ნასესხებია, მაგრამ კარგად ჩანს სესხების შუალედური რგოლის კვალი, ნაწილი კი ქართულიდანაა შესული აფხაზურში:

უფლისწული „ისტ. მეფის შვილი, – ბატონიშვილი (ქეგლ VI: 1634), **უფლისწული** „სეფეწული“ (ჩუბინაშვილი 1887: 1276), **უფლისშვილი** „უფლისწული“ – **ა-უფშოგლ** / **ა-უფაშოგლ** (ბზ.) „აღზრდილის მოფერებითი სახელი“ (ინალ-იფა 1956: 113). შ. ინალ-იფა მიიჩნევს, რომ აფხაზური სიტყვა მომდინარეობს ქართული **უფლისშვილ-**

ისგან. თ. გვანცელაძის თვალსაზრისით, აფხაზური სოციონიმი მომდინარეობს გურულ-მეგრული გვიანდელი უფლისული ფორმისაგან (სწ თანხმოვანთკომპლექსის გამარტივება გურულსა და მეგრულში ჩვეულებრივია, ქართულ-ქართველური სუ მარცვალი კი აფხაზურში სესხების დროს კანონზომიერად იცვლება ლაბიალიზებული, გაბაგისმიერებული შ^ო თანხმოვნით (გვანცელაძე 1998: 47).

თავადი „ძვ. დიდგვაროვანი ფეოდალური წრის, უმაღლესი წოდების წარმომადგენელი“ (ქეგლ IV: 210), **თავადი** (ძვ. ქ.) „მეთაური“ (აბულაძე 1973: 173), **თავადი** (მეგრ.) „თავადი“ (ყიფშიძე 1914: 239) – **ა-თაჟად** „თავადი“ (ჯანაშია 1954: 122); აფხაზურში ქართულიდანაა ნასესხები (ჭარაია 1912: 11). სიტყვა აფხაზურში შეთვისებულია არაუადრეს XV საუკუნისა, ვინაიდან თვით ქართულში ეს სიტყვა სხვა მნიშვნელობით გამოიყენებოდა, რაც აფხაზურში არ ჩანს (გვანცელაძე 1998: 47). ქართულიდან ნასესხობაა აფხაზური **თაჟად** „ცნობილი პიროვნება“ (შაგიროვი 1989: 139).

მუშა „1. ვინც მუშაობს; 2. ძვ. იგივეა, რაც გლეხი; 3. ისტ. კრებ. სხვის ყანაში მომუშავენი; 4. საუბ. მუყაითი მომუშავე, მშრომელი, გამრჯე“ (ქეგლ V: 1165), **მუშა** (მეგრ.) „მომუშავე“ (ყიფშიძე 1914: 284) – **ა-მუშა** „id.“ (კილბა 1983: 84); შდრ. აფხ. **ა-ჟესჯუჯე** (იქვე). ლექსემის გავრცელების არეალი (წარმოდგენილია ბათუმელ აფხაზთა მეტყველებაში) და ფონეტიკური აღნაგობა გვავარაუდებინებს, რომ შედარებით ახალი ნასესხობაა აფხაზურში.

შინაყმა „1. ბატონის კარზე მყოფი უსახლკარო ყმა. 2. შინგაზრდილი აზნაური მეფისა ან თავადისა, კარის მოხელედ მყოფი“ (ქეგლ VII: 1407) – **ა-შინაყმა** „შინაყმა“ (ჯანაშია 1960: 93). აფხაზურში შესულია ქართულიდან.

ობოლი „1. უდედმამო ბავშვი. 2. გადატ. ვისაც თანამგრძნობი, თანამოაზრე, მეგობარი არ ჰყავს“ (ქეგლ VI: 6), **ობოლი** (ძვ. ქ.) „უდედმამო“ (აბულაძე 1973: 332), **ომბოლი** (მეგრ.) „id.“, **ობოლ / ჟობელ /**

ჭობოლ (სვან.) „id.“ (საღლიანი 2005: 23, 135) - **ა-აბა** „ობოლი“; ფორმები შეაპირისპირა პ. ჭარაიამ (ჭარაია 1912: 16). გ. კლიმოვს საერთოკავკასიურ ფორმად მიაჩნია და მოჰყავს შესაბამისი ფორმები: **ჭაბა** (უბიხ.) „ობოლი“, **აგბა** (ყაბ., ადიღ.) „ობოლი, მარტოხელა“, შდრ. **ბო** (ჩეჩნ.-ინგ.) „ობოლი“, **გობოლ** (ხუნძ.) „სტუმარი, უცხო“ (კლიმოვი 1964: 150; კლიმოვი 1965: 301). აფხაზურში სიტყვას ქვრივის მნიშვნელობაც აქვს (გენკო 1998: 19). აბჟურში გვაქვს **ა-ჭამბალ** „მარტოხელა, ობოლი“ (კასლანძია 2005-ა: 235). ეს უკანასკნელი მეგრულიდანაა ნასესხები.

ჩაჩანი (მეგრ.) „აცინგანი, ბოშა“ (ქობალია 2010: 671); „მაწანწალა“ - **ა-ჩაჩან** „მაწანწალა, ქურდი“ (შაყრილი 1987: 416), „ბოშა“ (გვანცელაძე 2003: 219). სიტყვა სავარაუდოდ მეგრულიდან უნდა იყოს შესული აფხაზურში.

ჩიჩიე (მეგრ.) „მათხოვარი, ლატაკი, ცუდი“ (ციფშიძე 1914: 365), **ჩიჩია/ე** (იმერ.) გლახა, ჩია, ფია, ფიფია, ცუდი“ (ბერიძე 1912: 70) - **ა-ჩიჩია** (ჭარაია 1912: 48), **ა-ჩჩია** (ჯანაშია 1954: 346) „გლახაკი, მათხოვარი“. პ. ჭარაია ვარაუდობს, რომ აფხაზურიდან ისესხა მეგრულმა (ჭარაია 1912: 48), მაგრამ აფხაზურში მას დამაჯერებელი ეტიმოლოგია არ ეძებნება. მაგ. აუხსნელია აუსლაუტის -ია-ს რაობა. უნდა ვივარაუდოთ, რომ სიტყვა მეგრულიდან აქვს შეთვისებული აფხაზურ ენას (ბუკია 1999: 81). ქართულიდან შეთვისებულად მიიჩნევს ა. შაგიროვი (შაგიროვი 1989: 151).

ტყვე „1. ომის ან რაიმე თავდასხმის დროს მტრის მიერ შეპყრობილი მეზრძოლი ან მშვიდობიანი მოსახლე. 2. გადატ. ვისიმე (რისამე) მონა-მორჩილი; ვისმეთი მოხიბლული, დატყვევებული“ (ქეგლ VI: 1368), **ტყუე** (მვ. ქ.) „ტყვე; ნაძარცვი, ალაფი“ (აბულაძე 1973: 415), **ტყვე** (მეგრ.) „ტყვე“ (ჭარაია 1997: 130), **ტყუე / ტყუეი** (სვან.) „ტყვე“ (თოფურია 2000: 722) - **ა-ტყა** „ტყვე“ (ჯანაშია 1954: 262); აფხაზურში შესულია ქართულიდან (შაგიროვი 1989: 150).

სოციალური მდგომარეობის აღმნიშვნელი რამდენიმე სიტყვა ნასესხებია ქართულ-აფხაზურში:

ბატონი [ლათ. patronus „მფარველი“] „1. პრივილეგირებული წოდების წარმომადგენელი ბატონყმობის დროს. 2. მპყრობელი, მმართველი, მბრძანებელი, მეფე“ (ქეგლ I: 991), **პატონი** „ბატონი“ (საბა 1991: 617), **პატონი** (მეგრ.) „ბატონი“ (ქაჯაია 2001: 478) – **ა-პატენ** „ბატონი“ (რალ 1964: 157). ჩანს, აფხაზური ფორმა მეგრულიდანაა შეთვისებული.

ღარიბი [არაბ. ღარიბ] „მცირე ქონების პატრონი, მცირე შემოსავლის მქონე, – ხელმოკლე; უქონელი“ (ქეგლ VII: 400), **ღარიბი** (მეგრ.) „id.“ (ყიფშიძე 1914: 349), **ღარიბ** / **ღარიბ** (სვან.) „ღარიბი“ (თოფურია 2000: 793) – **ა-ღარ** „ღარიბი“ (ჯანაშია 1954: 309), **ა-ღარრა** „სიღარიბე“ (რალ 1964: 360); ფორმები შეაპირისპირა დ. გულიამ (გულია 2004: 13). შდრ. **ღარიბ** (აბაზ.) „უცხოელი, მოგზაური“ (აბრლ 1967: 141). არაბული წარმოშობის სიტყვა აფხაზურში ქართულის საშუალებით უნდა იყოს შესული.

აბრაგი „1. მეფის მთავრობასთან მეზრძოლი მთიელი პარტიზანი. 2. კუთხ. (იმერ.) ყაჩაღი, მძარცველი, ავაზაკი“ (ქეგლ I: 73), **აბრაგი** (იმერ.) „ყაჩაღი“ (ბერიძე 1912: 13), **აბრაგი** (მეგრ.) „ყაჩაღი“ (ყიფშიძე 1914: 191), **აბრეცი** (ლაზ.) „id.“ (მარი 1910: 126), **აბრაგ** / **აბრეგ** / **აბრაგ** / **აბრეგ** (სვან.) „ყაჩაღი, აბრაგი“ (თოფურია 2000: 105) – **აბრაგ** „ყაჩაღი, ავაზაკი, ფირალი“ (ჯანაშია 1954: 11). სიტყვა ფართოდ არის გავრცელებული კავკასიურ ენებში: აბაზ. **აბრაგ**, ადიღ. **აბრეგ**, ჩეჩნ. **ობურგ**, ხუნძ. **აბურიქ** „ყაჩაღი“ (აბაევი 1958: 25). ვ. აბაევი მიიჩნევს, რომ შემოსულია სპარსულიდან და ამოსავალი უნდა იყოს ფალაური ***áparak** < **apartak** „ძარცვა“ (აბაევი 1958: 25).

ავარა [სპ. ávare] „უსაქმოდ მოხეტიალე. მოხულიგნო ახალგაზრდა“ (ქეგლ I: 148) – **ა-ჟარ** „ავარა“ (ჯანაშია 1954: 265); ა. შაგიროვის ვარაუდით, აფხაზურში შესულია ქართულიდან (შაგიროვი 1989: 152). ამოსავალია სპარსული avâr/a/e (ბართაია 2010: 13).

აქვე წარმოვადგენთ ეთნონიმებს, რომლებიც აფხაზურში ქართველურიდანაა შესული:

ბერძენი „ბალკანეთის ნახევარკუნძულის სამხრეთ ნაწილზე მოსახლე ხალხის ქართული სახელწოდება“ (ქეგლ I: 1037), **ბერზენი / ბერზემი** (მეგრ.) „ბერძენი“ (ქაჯაია 2009: 47), **ბერზენ / ბერზემ / ბერძენ / ბერძემ** (სვან.) „id.“ (საღლიანი 2005: 126) - **ა-ბერზენ** „id.“ (რალ 1964: 159), **ა-ბერზენ** (შაყრილი 1986: 113). აფხაზურ ენაში ბერძენთა აღმნიშვნელი ტერმინი მეგრულიდანაა ნასესხები, ეს ფაქტი სხვა მრავალთან ერთად მიგვანიშნებს, რომ უმუალო ურთიერთობა აფხაზებს ბერძნებთან არ ჰქონიათ (გვანცელაძე 1998: 43).

თურქი „თურქეთის ძირითადი მოსახლეობა“ (ქეგლ IV: 494) – **ა-თერქა** „თურქი“ (ჭარაია 1912: 12). აფხაზურში შესულია ქართულიდან (იქვე). სიტყვა გვაქვს აფხაზურ ეთნონიმურ გვარსახელში **თირქა** (ხორავა 2000: 46).

ლაზი „ერთ-ერთი ქართველური ტომი, რომელიც დასახლებულია შავი ზღვის სანაპიროზე, თურქეთის ფარგლებში“ (ქეგლ IV: 1463), **ლაზი** (მეგრ.) „ლაზი“ (ყიფშიძე 1914: 270) - **ა-ლაზ** „ლაზი, ჭანი“ (ჯანაშია 1954: 164). სიტყვა გვაქვს აფხაზურ გვარსახელში **ლაზბა** (ხორავა 2000: 46).

მეგრელი „დასავლეთ საქართველოს ერთ-ერთი კუთხის – სამეგრელოს მკვიდრი ქართველები“ (ქეგლ V: 449), **მარგალი** (მეგრ.) „მეგრელი“ (ყიფშიძე 1914: 276) – **ა-გერუა** „მეგრელი“ (ჯანაშია 1954: 90). ფორმები შეაპირისპირა პ. ჭარაიამ. ლექსიკოგრაფს ანალოგიისთვის მოჰყავს ენგურის აფხაზური სახელწოდება **ეგრე** (ჭარაია 1997: 90). ეთნონიმს საფუძვლად უდევს ეგრ-ის-ი ფუძის ეგრ- ძირი, რომელშიც თავკიდურა ე ხმოვანი აფხაზურის სესხების კანონზომიერების საფუძველზე ა ხმოვნით არის შეცვლილი და ერთვის ადამიანის აღმნიშვნელი –უა ძირი (გვანცელაძე 1993: 316). სიტყვა რეალიზდება აფხაზურ გვარსახელში: დალისა და წებელდის ხეობიდან 1867 წელს

აყრილ აფხაზ მუჰაჯირთა სიაში დასახელებულია გვარი **აგრუა** (იქვე, 318), აგრეთვე **აგრბა** ზედმ. „მეგრელიშვილი“ (გვანცელაძე 1998: 48).

ოსი „კავკასიაში მცხოვრები ირანული ტომი“, **ოფსი** (მეგრ.) „ოსი“ (ყიფშიძე 1914: 295) – **ა-ტაფს** „ოსი“ (ჯანაშია 1954: 266), **ა-ტაპს** „id.“ (შაყრილი 1987: 184); სიტყვა აფხაზურში ქართულიდანაა შესული (ჭარაია 1912: 16).

სვანი „სვანეთის მკვიდრი“ (ქეგლ VI: 1002), **შონი** (მეგრ.) „სვანი“ (ქაჯაია 2002-ა: 266) – **ა-შანგუა** „სვანი“ (ჭარაია 1912: 15), **ა-შან** „id.“ (კასლანძია 2005-ა: 651). ფორმები შეაპირისპირა პ. ჭარაიამ (ჭარაია 1912: 15). ბოლოკიდური –**ტა** ელემენტი წარმოადგენს **ა-ტა-გვ** „ადამიანი“ სიტყვის **ტა** ძირისეულ ელემენტს (გვანცელაძე 1993: 315). სიტყვა გვხვდება აფხაზურ გვარსახელში **ასვანუა** (ხორავა 2000: 46).

სომეხი „სომხეთის მკვიდრი“ (ქეგლ VI: 1126) – **ა-შამახ** „სომეხი“ (ჯანაშია 1954: 335). აფხაზურში სიტყვა შესულია ქართულიდან (ლომთათიძე 1976: 128).

ურია „ძველი ბიბლიური სახელი ებრაელისა“ (ქეგლ VI: 1580), **ურია** „იუდეანი, ნათესავი ებრაელთა“ (ჩუბინაშვილი 1887: 1267), **ურია** (მეგრ.) „ებრაელი“ (ყიფშიძე 1914: 333), **ურია** (სვან.) „ებრაელი“ (ავალიანი 1995: 56) – **ა-ურია** „ებრაელი“ (ჯანაშია 1954: 270). ფორმები შეაპირისპირა დ. გულიამ (გულია 2004: 13). აფხაზურში შესულია ქართულიდან (გვანცელაძე 2011: 63).

ქართველი „იბერიელი“ (აბულაძე 1973: 451), **ქორთუ** (მეგრ.) „ქართველი“ (ყიფშიძე 1914: 345), **ქართუელ** (სვან.) „ქართველი“ (საღლიანი 2005: 30) – **ა-ქერთა** „ქართველი“ (ჭარაია 1912: 16), **ა-ქართველ** „1. ქართველი, 2. ქართველური“ (კასლანძია 2005: 538). ეტიმოლოგიურად **ა-ქერთა** ეთნონიმი უკავშირდება ქართულ სახელწოდებას **ქართველ-ი**. ბოლოკიდური –**ტა** ელემენტი წარმოადგენს **ა-ტა-გვ** „ადამიანი“ სიტყვის **ტა** ძირისეულ ელემენტს (გვანცელაძე 1993: 315). ეთნონიმი რეალიზდება

აფხაზურ გვარსახელში **აქირთაა / აქირთავა** (ხორავა 2000: 46). ტერმინ **ა-ქართველ**-თან დაკავშირებით შევნიშნავთ, რომ ის პირველად აქვს წარმოდგენილი ვ. კასლანძიას თავის „აფხაზურ-რუსულ ლექსიკონში“. ლექსიკონში ცალ-ცალკე სიტყვა-სტატიებადაა გატანილი **ა-ქართველ** (გვ. 538) და **ა-ქერთუა** (გვ. 539). შეიძლება გვეფიქრა, რომ სინონიმებთან გვექონდა საქმე, რომ არა უცნაური განმარტება: პირველის მნიშვნელობაა 1. картвел. 2. картвельский, მეორის გრუзин. მეტიც, ლექსიკოგრაფს სალექსიკონო ერთეულებად გატანილი აქვს **ა-ქერთუატრა** გრუзинизация, იგივე სიტყვა რატომღაც გამეორებულია და წარმოდგენილია ახალი მნიშვნელობით **გრუზინიტ** და შემოტანილი აქვს კიდევ ახალი სიტყვა **ა-ქერთუახარა** დამაბნეველი მნიშვნელობით *статья, сделается грузином*.

ციგანი (მეგრ.) „ციგანი, ბოშა; ხუმარა“ (ქაჯაია 2002-ა: 347) – **ა-ციგან** „1. ბოშა“; 2. არასერიოზული, უწესო“ (კასლანძია 2005-ა: 409).

ლიტერატურა:

აბრლ 1967 – Абазинско-русский словарь. Москва

აბულაძე 1973 – ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბილისი

ბეზარაშვილი 1978 – ც. ბეზარაშვილი, გლეხი ქალის ჩაცმულობა იმერეთში, მასალები იმერეთის ეთნოგრაფიული შესწავლისათვის, თბილისი

ბერიძე 1912 – ვ. ბერიძე, სიტყვის კონა იმერულ და რაჭულ თქმათა, სანკტ-პეტერბურგი

ბუკია 1999 – მ. ბუკია, ცხენოსნობისა და მეცხენეობის ლექსიკა ზანურში (მეგრული დიალექტის მიხედვით), სადისერტაციო ნაშრომი ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად, თბილისი

- ბუკია 2008** – მ. ბუკია, კომპოზიტა ერთი რიგისათვის ქართველურ და აფხაზურ ენებში, შ. მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო ინსტიტუტის შრომების კრებული, I, თბილისი
- გენკო 1998** – Генко Н. А. Абхазско- русский словарь, Сухуми
- გვანცელაძე 1998** – ენობრივი მონაცემები და მათი მნიშვნელობა აფხაზეთის ეთნიკური ისტორიის კვლევისათვის, აფხაზეთის ისტორიის პრობლემები, თბილისი
- გვანცელაძე 2011** – თ. გვანცელაძე, აფხაზური ენა, სტრუქტურა, ისტორია, ფუნქციონირება, თბილისი
- გულია 2004** – დ. გულია, ქართულ-მეგრულ-აფხაზური ლექსიკონი, “მახარია”, 2004, ¹ 1, თბილისი
- თოფურია 2000** – ვ. თოფურია, მ. ქალდანი, სვანური ლექსიკონი, თბილისი
- ინალ-ივა 1956** – Ш. Инал-ипа, Социальная сущность аталычества в абхазии в XIX веке, აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, XXVII, სოხუმი
- კილბა 1983** – Э. Килба, Особенности речи батумских абхазов, Тбилиси
- კლიმოვი 1964** – Г. А. Климов, Этимологический словарь картвельских языков, Москва
- ლომთათიძე 1976** – ქ. ლომთათიძე, აფხაზური და აბაზური ენების ისტორიულ- შედარებითი ანალიზი, I, ფონოლოგიური სისტემა და ფონეტიკური პროცესები, თბილისი
- ლომთათიძე 1992** – ქ. ლომთათიძე, ნათესაობის აღმნიშვნელი ძირითადი ლექსიკა აფხაზურ-ადიღურ ენებში, იკე, XXXI, თბილისი
- ლომთათიძე 1999** – ქ. ლომთათიძე, აფხაზურსა და ქართველურ ენებში არსებული ზოგი საერთო ფუძის ნასესხობის მიმართულებისათვის, ჩიქობავას საკითხავები _ X. თბილისი
- ლომთათიძე 2000** – ქ. ლომთათიძე, მჭევალ-იდან [ფ]ხე-მდე (აფხაზურ-ადიღურ ენათა სათანადო ფუძეებთან ურთიერთობის გათვალისწინებით), XX რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიის მასალები, თბილისი
- ლომთათიძე 2001** – ქ. ლომთათიძე, ერთი ფონეტიკური კანონზომიერება ბგერათა ფარდობისა: ხ (ჰ), ხვ (ჰვ) > აფხ. ჰ, ჰ⁰ (ნასესხებ ფუძეებში) და

- სვან. მგზვზე („ძმა ძმისთვის“) > აფხ. ამაჰჷ, ენათმეცნიერების ინსტიტუტის მე-60 სამეცნ. სესიის მასალები, თბილისი
- მარი 1910** – Н. Я. Марр. Грамматика чанского (лазского) языка с хрестоматиею и словарем. С.-Пб.
- ქლენტი 1938** – ს. ქლენტი, ჭანური ტექსტები, არქაბული კილოკავი, თბილისი
- რალ 1964** – Русско-абхазский словарь, гл. ред. Х. С. Бражба, Сухуми
- საბა 1991** – სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. I, თბილისი
- უსლარი 1887** – П. К. Услар. Этнография Кавказа. Языкознание. Абхазский язык. Тифлис
- ფენრიხი, სარჯველაძე 2000** – ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბილისი
- ქაჯაია 2001** – ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. I, თბილისი
- ქაჯაია 2009** – ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. IV (დამატებანი), თბილისი
- ქეგლ** – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, თბილისი, 1955-1964
- ქუთელია 2005** – ნ. ქუთელია, ლაზურის ფონემატური სისტემა, თბილისი
- ყიფშიძე 1914** – И. А. Кипшидзе, Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем. С.-ПБ
- შაგიროვი 1989** – А. К. Шагиров, Заимствованная лексика абхазско-адыгских языков. Москва
- შაყრილი 1986** – К. С. Шакрыл, В. Х. Конджария, Вловарь абхазского языка, т. I, Сухуми
- შაყრილი 1987** – К. С. Шакрыл, В. Х. Конджария, Л. П. Чкадуа, Вловарь абхазского языка, т. II, Сухуми
- ჩუბინაშვილი 1887** – დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, ს.-პბ დ. Чубинашвили, Грузино-русский словарь, С.-Пб
- ჭარაია 1912** – П. Чарая, Об отношении абхазского языка к яфетическим, МЯЯ, IV, С.-Пб
- ჭარაია 1997** – ჰ. ჭარაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი
- ჯანაშია 1954** – ბ. ჯანაშია, აფხაზურ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი

ჯანაშია 1960 – Н. С. Джанашия, Религиозные верования абхазов. Статьи по этнографии Абхазии. Сухуми

ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, ტ. XII, თბილისი, 2013

Issues of the Structure of Kartvelian Languages XII, Tbilisi, 2013